

Franc Rozman

SPOROČILA FRANCOŠKE REVOLUCIJE V SLOVENSKEM DELAVSKEM TISKU

Predavanje na kolokviju »Odmev francoske revolucije in spomin nanjo v 19. in 20. stoletju« v Ljubljani 20. 11. 1989.

Zgodovinski spomin v delavski publicistiki je vsaj pri nas še neraziskano, čeprav ne nezanimivo področje. Glede na to, da je bila francoska revolucija vendarle eden najbolj pomembnih dogodkov v zgodovini zadnjih dvesto let in da se je tudi večina evropske socialistične misli tako ali drugače zgledovala pri njej, je bilo pričakovati, da je ta spomin zapustil sledove v delavski publicistiki na Slovenskem, bodisi pri socialistični ali komunistični — nanju sem se omejil, in sicer za čas od zadnjega desetletja preteklega stoletja do 150-letnice francoske revolucije 1939. leta. Pregledal sem 28 socialističnih ali komunističnih časnikov, in revij, od dnevnikov, tednikov, štirinajstdnevnikov do majhnih spisov. Za čas do konca prve svetovne vojne sem pregledal prav vse letnike, za čas med vojnama pa vse letnike revij, pri časnikih pa le leta 1919, 1924, 1929, 1934 in 1939, torej tista, ki so bila bolj ali manj okrogle obletnice francoske revolucije. Reči moram, da je bil rezultat presenetljivo pičel in historični spomin na francosko revolucijo v naši delavski publicistiki je začudujoče marginalen. Opozorim naj še, da nisem zajel listov katoliškega, krščansko-socialnega ali krščansko-socialističnega tiska, tudi ne glasil liberalno usmerjenega delavstva in sicer marksizmu bližnjih revij, ki pa take vendarle niso bile po svojem osnovnem konceptu (najbolj značilen primer je Sodobnost). Prav tako tudi nisem zajel tiska ameriških Slovencev. Upošteval nisem samo večjih samostojnih člankov ali razprav na kakršnokoli tematiko iz francoske revolucije, ampak sploh vse morebitne odmeve, literarne, likovne, glasbene, pa tudi prevode. Ne navajam samo tistih odmevov, kjer zaradi marginalnosti ne moremo govoriti o avtentičnem odmevu, ampak le o splošno izobraženskem, če smem tako reči (če se npr. v zelo širokem kontekstu omenjajo recimo znana tri gesla francoske revolucije). Opozorim naj le še, da kompleta delavskega tiska v Sloveniji ni, nekaj ni ohranjeno, marsikaj se hrani zunaj, in tako mi je morda tudi kaj ostalo neznano. Vendar sem mnenja, da tudi v tem manjkajočem gradivu najbrž ni kaj dosti omemb o francoski revoluciji.

Če je Dušan Popović, namestnik in naslednik Dimitrija Tucovića že 1909 prevedel Robespierrov govor o svobodi tiska, kar je bila, mimogrede rečeno, za Popovića ena najbolj priljubljenih tem, pa je v slovenskem socialističnem tisku do prve svetovne vojne začel izhajati samo začetek zgodbe Octava Mirbeauja Zakaj je bil Andrejček žalosten.¹ Ni znano, kdo je prevedel začetek te zgodbe, zakaj prav njo in zakaj ni izšlo nadaljevanje. Vsekakor je bil to ob 120-letnici francoske revolucije edini zapis. Tudi Naši zapiski, ki so bili znana, dovolj kvalitetna in pomembna revija socialdemokraciji naklonjenih in v njej včlanjenih intelektualcev, niso ne 1909 ne 1914, pa tudi v vseh ostalih letnikih omenili francoske revolucije.

Iz obdobja med vojnama se je obletnice francoske revolucije julija 1919 spomnil Delavec, glasilo socialnih demokratov, in sicer na uvodni strani v članku Kaj hočemo, pri čemer je ob končani prvi svetovni vojni in ob tedanjem vsesplošnem pomanjkanju svoj pogled uperil na njene socialne note. Takole pravi med drugim: »Velika francoska revolucija, v kateri je narod vrgel ob tla svoje tlačitelje izvedla se je pod geslom, za bratstvo, enakost in svobodo. Ljud-

¹ Rdeči prapor, št. 102, 25. 9. 1909.

je so prišli do spoznanja, da so vsi člani človeške družbe enaki, da se morajo vsi boriti za svoj življenjski obstanek, da morajo vsi v človeški družbi vršiti kak posel, kako delo, da se morajo preživeti.« Po naštevanju družbenih slojev francoske revolucije poudarjeno imenuje na prvem mestu delavce in nadaljuje: »Vsi ljudje (namreč tisti, ki delajo) smo prijatelji dela, zato je potreba, da vlada med nami bratski odnošaj. Potreba je, da si bomo ljudje najboljši prijatelji, tovariši. Ali ta prijateljski odnošaj ne sme vladati samo v besedah, temveč se ga mora tudi dejansko vršiti. To je: iz tega prijateljskega in bratrskega odnošaja izide to, da so si ljudje baš zato, ker so si bratje prijatelji, dolžni, da tudi bratsko in prijateljsko primejo za delo in da ne žive iz koristoljubja, da druge izrabljajo. Vsi moramo jesti, vsi moramo piti, vsi moramo biti oblečeni in obuti. Vsi potrebujemo zdravega in dostojnega stanovanja. Ker je to tako, potem seveda ni pravilno, da ima eden jesti v preobilici, da se gosti kadar koli hoče, a drugi nima niti močnika in ne koruznega kruha . . . To pač ni bratstvo in enakost. Mi socialisti pravimo: Zato ker smo vsi enaki, je potreba, da po bratovsko delamo in tudi po bratovsko uživamo.«² Glasilo slovenskih avtonomistov, ki ga je urejal Albin Prepeluh in je nemara prav on tudi pisec članka, je 1924 primerjal francosko in oktobrsko revolucijo. Na kratko je orisal bistvene značilnosti obeh; potem pa pripomnil: »Ta velika francoska revolucija je naredila tudi marsikaj takšnega, nad čemer so se ljudje po drugih državah zgražali n. pr. da je odpravila staročasovno štetje in podobno. To pa so bile le sporedne prikazni velikega socialnega in političnega prevrata, ki so ostale le na papirju. Prav bistvo francoske revolucije je ostalo. Ruska revolucija pa je bila neprimerno večja od francoske in namenjena tudi mnogo širšemu delu človeštva, kakor pa je bila francoska. Francoska revolucija je služila precej omejenemu številu nastopajoče buržoazije, ruska pa hoče služiti vsem kmetom in delavcem. Že to je velika razlika. Drugič pa danes svet živi mnogo hitreje kot pa je živel pred 100 leti. Tedaj niso poznali še niti železnic, brzokosa, telefona, zrakoplova itd. Danes je svet veliko manjši, kakor pa je bil tedaj. Narodi so danes v gospodarskem in kulturnem pogledu mnogo ožje med seboj zvezani in odvisni drug od drugega.«³ Ta primerjava med rusko in francosko revolucijo tedaj ni bila edina in se bomo nanjo še vrnili.

Do najbolj izdiferenciranega pogleda s slovenske strani, ki je tudi nekoliko drugačen, kot smo ga običajno vajeni, je prišlo ob članku v Delavski politiki tik pred postavitvijo spomenika Napoleonu v Ljubljani oktobra 1929. Dolg članek je izšel pod imenom Slovenec, kdo se pa skriva za njim, nisem uspel ugotoviti. Člankar pravi, naj bi bil spomenik simbol slovensko-francoskega prijateljstva ob 120-letnem jubileju ustanovitve ilirskega kraljestva (!). »Stroški za spomenik znašajo 100.000 dinarjev in te malenkosti ne bo plačala francoska država, temveč se bo pobrala iz že itak precej izpraznjenih žepov našega ljudstva . . . Gotovo nismo sovražniki Francozom in radi priznavamo, da je Francija domovina velikih mož in velikih idej. Zato pristoji francoskemu narodu . . . v zgodovini človeštva vedno vodilna vloga. Radi tega tudi mi ljubimo in spoštujemo ta narod. Kljub temu — bolje rečeno, ravno radi tega — smo pa mnenja, da postavitve spomenika Napoleonu v Sloveniji ni prav nič na mestu. Predvsem 120-letni jubilej je že sam po sebi nekaj nenavadnega . . . Glavna stvar je, da je spomenik na čast cesarju Napoleonu I. v Ljubljani popolnoma odveč. »Veliki osvajalec« nima za slovenski narod prav nobenih zaslug. Nasprotno: po vsej pravici ga lahko smatramo za največjega škodljivca našega naroda. Svoje kraljestvo Ilirija, ki je obsegalo nemške, slovenske, hrvaške in deloma tudi italijanske pokrajine, je ustvaril edino v ta namen, da takratno avstrijsko monarhijo odrine od morja in jo v vojaškem, političnem in gospodarskem oziru popolnoma oslabi. Kako malo je Napoleon pri tem mislil na osvobajanje Sloven-

² Delavec, št. 29, 19. 7. 1919.

³ Avtonomist, št. 38, 12. 9. 1924.

cev dokazuje dejstvo, da je mirne duše pustil štajerske Slovence pod avstrijskim jarmom. Tako je prisilil ta »osvobodilec« Slovence, da so se v poznejših bojih za osvobojenje drug proti drugemu borili in se med seboj sovražili. Zvestna zgodovinska laž je pa trditev, da je bil Napoleon voditelj in bojevnik ideje svobode, enakosti in bratstva. Da so te ideje prodrle končno tudi do nas Slovencev, se imamo zahvaliti francoski revoluciji, ne pa Napoleonu. Če je končno prvi slovenski pesnik Valentin Vodnik posvetil cesarju svojo toliko citirano odo Ilirija oživljena, ali če so se posamezni Slovenci takratne dobe navduševali za Napoleona, so s tem pokazali samo svojo neverjetno politično in narodno kratkovidnost... Za Slovence je bila res sreča, da je kraljestvo Ilirija že po 4 letih razpadla, kajti če bi ta polovičarska država le vzdržala vsaj nekaj desetletij, bi tudi mali slovenski narodič, ki se je takrat nahajal šele v začetni dobi svoje kulturne osamosvojitve, bil že davno izginil z etnografične zemljepisne karte, ker bi bil en njihov del germaniziran, drugi pa pofrancozen ali najbrž poitaljančen. Z isto pravico kakor Napoleon I., bi lahko zahtevali spomenik Franc Ferdinand ali pa Mussolini... Za nas Slovence je spomenik Napoleonu viden in trajen simbol naše lastne sramote: 1) ker s tem dokazujemo, da naša inteligenca nima za zgodovinska dejstva prav nobenega razumevanja in 2) kar je še slabše, da se nahaja v srcih naših izobražencev še vedno »svetlo navdušenje« za vojne junake in vojne podvige, kljub grozovitostim prve svetovne vojne, ki smo jo doživeli in v kateri je samo slovenski narod bil tako strašno razkosan med tri države in ki naš je stala toliko materialnih in krvavih žrtev. Posledice svetovne vojne pa sličijo popolnoma posledicam Napoleonovih vojn, katerih sad je bilo ilirsko kraljestvo... Kot Slovenci in resnični prijatelji francoskega naroda, še bolj pa kot poznavalci socialnih svetovnih nazorov in kot prijatelji miru, moramo torej glasno in s poudarkom protestirati proti postavljanju spomenika Napoleonu v Ljubljani.⁴ Clankar končuje z mislijo, da bi ga raje postavili Cankarju, ki so mu prvega morali postaviti rojaki v ZDA. Če je v meščanskem tisku ta članek vzbudil kakšne reakcije, še nisem preverjal, vsekakor Delavska pravica o tem ni več pisala, niti ob skorajšnjem odkritju spomenika.

Tudi 150-letnica francoske revolucije 1939 ni v delavskem dnevnem časopisu pobudila širših odmevov ali zapisov. Poleg kratke notice v Ljudskem glasu ob izidu prevoda Marseljeze Hermana Wendla, za katero pravijo, da je posebno pomembna, ker praznujemo to leto 150-letnico revolucije,⁵ le še drug članek na prvi strani Delavca pod naslovom Praznik francoskega ljudstva, ki pa je naravnano dnevno politično na takratni položaj v Evropi: »14. julij pomeni dan vstajenja svobodnega francoskega ljudstva, nastop novega prerobenega francoskega naroda, ki je proglasil: Vsa oblast izvira iz ljudstva.« Clankar opisuje nato samo dogodke 14. julija in poudarja, da je kmet začel obdelovati svobodno zemljo: »Kmet prvič ni bil lačen in smel je govoriti. Samo iz tega prerobenja moremo razumeti, da je prej revna in zadolžena Francija vzdržala revolucionarne in Napoleonove vojne in po prestanih vojnah ni padla v revščino, postala je, še bolj cvetoča in kmalu najbogatejša dežela v Evropi, dežela premožnega kmeta in varne eksistence. Francija ni navezana na Indokino, živi sama od sebe in iz sebe, kolonialni imperij ji je bil samo navržen. Francija je prva dežela svobodnega kmeta. Istočasno pa je dala idejo nacionalizacije industrije in veletrgovine. In ta boj nadaljuje tako imenovani četrti stan. Francija je tudi danes svetilnik svobode in ves svet bo bodisi z navdušenjem, bodisi s spoštovanjem spremljal slavo francoskega ljudstva, njegove mladine, njegove kulture, njegove vojske, njegove moči in njegove svobodoljubnosti.«⁶

To je pa tudi vse, kar je o francoski revoluciji pisal dnevni delavski tisk. Nekoliko več so se pri tej problematiki pomudile revije. Povedal sem že, da

⁴ Delavska pravica, št. 84, 12. 10. 1929.

⁵ Ljudski glas, št. 7, 10. 7. 1939.

⁶ Delavec, št. 7, 25. 7. 1939.

Naši zapiski niso objavili ničesar, pač pa je tri članke objavil socialistični družinski leposlovni mesečnik *Pod lipo*, pa tudi ta nič izvirnega, ampak le tri prevode. Prvi je bil leta 1925 članek češkega politika in publicista Jana Herbena Pomen francoske revolucije, ki navaja nekaj Mazzinijevih, Carlylovih, Taineovih, Varnhagnovih in Macaulayevih misli in zaključi z razpravljanjem, da je bila francoska revolucija tisti kvas, ki je ustvaril združeno Nemčijo, Italijo, samostojno Srbijo, Bolgarijo, vse do Wilsonovih točk. »Da ni bilo revolucije, ne bi narodi Avstroogrske zahtevali svojih pravic. Evropski narodi so vsi sprejeli gesla Svoboda, enakost, bratstvo za svoj program. Po tem, kako se sodi o revoluciji, spoznava se naprednega človeka od nazadnjaka. Za nas ostane resnica, da ima moderna demokracija svoje korene v veliki revoluciji.«⁷ Zdi se, da je zaradi teh zadnjih stavkov uredništvo tudi objavilo članek, čeravno je bil Herben tudi sicer že nekajkrat gost revije *Pod lipo*.

Naslednjega leta 1926 je izšel prevod članka voditelja angleške laburistične stranke Ramsaya MacDonalda *Francoska revolucija*, v katerem daje poseben pomen prevladi gospodarskih interesov in postavlja tezo, da »pravi program francoske revolucije ni obsegal revolucije, ker je izšel iz aristokracije za aristokracijo, toda nazadnje je postal to, česar njegovi tvorci niso hoteli. Socijalna organizacija je radi blaginje vse družbe in zato mora biti volja, ki ji je v vsem pokorna, končno tudi volja družbe, izražena naravnost z načelom večine. Politična suverenost, na katere temelju edino more organizacija delovati, gre k demokraciji.«⁸ To pa je tudi miselni svet, ki je bil zelo blizu urednikom *Pod lipo*. Tretji članek je prevod iz *Arbeiter Zeitung* (pisec članka S. K.), z naslovom *Thermidor Paris 1794, Moskva 1927*, izšel pa je leta 1928. Člankar je primerjal obe revoluciji. Pri tem mu je ruski Robespierre, Stalin, Buharin, Danton, Trocki pa Jacques Roux. Posamezne faze francoske revolucije je primerjal s fazami ruske oktobrske revolucije in na koncu ugotavljal, da »mora Rusija za vsako ceno vzdrževati mir, bojevati se pa proti kontrarevolucionarni intervencijski vojni pa naj bi bila tudi naloga zahodnega in srednjeevropskega proletariata, ki bo to nalogo opravljal tem bolj uspešno čim manj ga bo vznemirjalo podzemeljsko razorno delo komunistične internacionale. Tudi pa, če se ruski revoluciji posreči, da bo preživela, pa ogromna kmečka Rusija ne bo dežela s socialističnim družbenim redom.«⁹ Izbor prevedenih člankov gotovo ni bil naključen. Čeprav so bili prevedeni brez komentarja, so bili gotovo uredniškemu odboru blizu po svojih stališčih.

Do prvih lastnih komentarjev pa je prišlo šele v tridesetih letih na straneh Koledarja Cankarjeve družbe. V koledarju za leto 1934 je Bogo Teplý, po stroki zgodovinar, objavil daljši članek *Francoska velika revolucija*, ki je bil tudi bogato ilustriran, med drugim s portreti manj znanih revolucionarjev kot sta Hébert ali Babeuf. Teplýjev članek je pregleden in informativen, skuša biti enako pravičen do vseh vodilnih osebnosti, ki pa jim istočasno tudi ne namenja veliko pozornosti. Napisan je v strogi marksistični maniri, z marksističnimi-leninističnimi stereotipi (npr. Prehod iz zastarelega v modernejši družbeni red se vrši redno le z revolucijo, v njej pa črpa razredni boj odločilno vlogo, ali: obenem z meščansko vlado se je že tudi porodil fašizem (za termidorsko reakcijo). Takšen je tudi zaključek: »V francoski revoluciji je zmagalo meščanstvo, zmagal je kapitalistični družbeni red. Vsi poskusi levičarjev, da bi ga porušili, so se morali zaradi nedostajanja proletariata ponesrečiti. Slednjega je ustvaril šele novi red, a v njem si je ustvaril tudi lastnega nasprotnika in kakor pravi Marx grobarja.«¹⁰ Zanimiva je tudi literatura: Otto Rühle: *Die Revolutionen Europas*, M. Beer, P. Kropotkin in Ullsteinova *Weltgeschichte*.

⁷ *Pod lipo*, 2. št. 3, 15. 3. 1925, str. 33–34.

⁸ *Pod lipo*, 3. št. 3, 15. 3. 1926, str. 33–34.

⁹ *Pod lipo*, 4. št. 3, 15. 3. 1928, str. 37–40 in št. 4, str. 53–54 (članek je prevedel Boris Kristan).

¹⁰ *Koledar Cankarjeve družbe 1934*, str. 6–30.

Koledar Cankarjeve družbe je za leto 1938 objavil tudi prevod Deklaracije o človekovih pravicah in precej obširen, na aktualno politično situacijo uperjen komentar Cirila Štuklja, ki pravi: »Socialistični proletarijat more motiti v tej deklaraciji samo »sveta lastnina«, toda za leto 1791, za tedanje razmere in pariške meščane, ki so vodili veliko revolucijo, je bila »sveta lastnina« naravna in — revolucionarna stvar, ker so se hoteli s tem načelom zavarovati pred vsemi zlorabami fevdalne gospode, ki je do revolucije poljubno razpolagala z lastnino drugih... Te naravne, neodstopne in svete človeške pravice pojmujeemo tem globlje, čim bolj natančno jih beremo in primerjamo z duhom, ki ga je zanesel v nekatere evropske dežele fašizem. Predstavniki francoskega ljudstva so pred poldrugim stoletjem utemeljili človeške pravice s tem, da so ugotovili, da je edini vzrok javnih neprilik in korupcij vlad v tem, da so pozabile in prezirale človeške in državljanske pravice, ali da ljudje sami niso vedeli za nje. Danes pa premnogo ljudi — tudi proletarcev — naseda fašistični demagogiji, da je vsega slabega kriva demokracija in da je potreben vsakemu narodu železni Führer — voditelj. — Svetovna vojna je povzročila veliko demoralizacijo, tudi med mladino in prinesla je marsikaj nezdravega tudi v delavsko gibanje. Ni še dolgo tega, ko je ena struja v delavskem gibanju smešila socialistično parolo in zahtevo po demokraciji, češ da je to meščanska zadeva. Šele zmaga rjavih srajc v Nemčiji je odprla oči tistim, ki jim je bila demokracija samo v posmeh. Če si hočemo prihraniti nadaljnje udarce, če nam je res za človeka in napredek, pa ne zadošča samo spremenjena taktika, temveč mora vse delavsko socialistično gibanje voditi ta zavest in prepričanje, da so nam določene človeške moralne vrednote še bolj potrebne kakor drugim. Dokler ni med samimi socialisti, ali če hočete, med marksisti, pravega smisla za človečanstvo in resničnega čustva bratstva, ne moremo postati nosilci novega reda, ki mora sloneti na načelu bratstva in medsebojne pomoči. Socialna miselnost in hotenje ne nastane, kakor premnogi mislijo, šele iz socializacije materialnih dobrin. Da so lahko ljudje danes, kakor koli hočejo biti in da bodo ob spremenjenih razmerah takoj začeli socialno misliti in delati — to je utopija vseh utopij. Socialnega mišljenja in hotenja ne ustvarjajo nikaki dekreti, še manj smrtne obsodbe in streljanja. To je stvar vzgoje, dolgotrajne in sistematične. Socializem hoče dvigniti človeka. Socializem je radi človeka. Zato je za nas najvišja vrednota človeštvo, svoboda, enakopravnost, bratstvo. Tehnika je ustvarila čudeže s tem, ko je podredila in izkoristila naravne sile v prid človeka. Premagana je barbarska sužnost naravi. Ni se pa spremenilo razmerje človeka do človeka. Ta najtežja in najvzvišenejša naloga čaka svobodni, demokratični socializem.«¹¹

Če z nekaj besedami sklenem, bi lahko rekel, da je bilo zanimanje za francosko revolucijo in njen odmev v delavski publicistiki skromen. Upoštevati sicer moramo, da je vsaj do konca prve svetovne vojne delavsko gibanje imelo malo intelektualnih peres, da je bil ves tisk soočen z materialnimi težavami in je zato svoj prostor posvečal v veliki večini dnevno političnim zahtevam in problemom. Za čas med vojnama pa je gotovo značilna velika razdrobljenost tiska, redki listi so izhajali daljši čas. Kljub temu pa lahko ugotovimo, da je bil zgodovinski spomin mnogo bolj živ na revolucijo 1848, pa na čas prve in druge internacionale, kar velja zlasti za socialistično usmerjeni tisk, za komunističnega pa se je s sila redkimi izjemami začel šele z oktobrsko revolucijo in je Lenin močno zasenčil tudi samega Marxa. Stereotip o francoski revoluciji kot zmagi meščanstva je bil očitno globoko ukoreninjen in vtis imam, da delavski žurnalisti nekako niso vedeli, kam naj umestijo francosko revolucijo z vsemi njenimi protislovji in problemi v svojem razmeroma ozko vkalupljenem in pragmatičnem miselnem svetu.

¹¹ Koledar Cankarjeve družbe 1938, str. 19—22.

Résumé

LES NOTICES DE LA RÉVOLUTION FRANÇAISE DANS LA PRESSE OUVRIÈRE EN SLOVÉNIE

Franc Rozman

L'auteur traite des échos de la révolution française dans la socialiste et communiste pendant la période allant des années 90 du siècle dernier jusqu'à 1940. Il ne prend pas en considération la presse des chrétiens socialistes ni les articles dans les revues ou des journaux indépendants ou non-socialistes même si leurs auteurs étaient socialistes d'après leur orientation idéologique. Dans cette période, on écrivait relativement peu sur la révolution française de manière que l'auteur aie pu recueillir toutes les notices à partir de celles à une connotation de politique quotidienne jusqu'à celle culturelles ou strictement historiques.

GORIŠKI LETNIK — ZBORNIK GORIŠKEGA MUZEJA

Goriški muzej (Nova Gorica) je začel leta 1974 izdajati svojo redno letno publikacijo z naslovom »Goriški letnik«. Doslej je izšlo šestnajst števil. Zbornik prinaša znanstvene in poljudno-znanstvene prispevke predvsem s področja arheologije, etnologije, zgodovine, zgodovine umetnosti, literarne zgodovine; prispevki so vezani prvenstveno na prostor severne Primorske ter sosednje Furlanije. Tako sodelujejo v zborniku tudi tuji pisci z obmejnih področij. »Goriški letnik« želi biti tudi revija, ki naj ustvari dialog na znanstveni ravni ob naši zahodni meji. K temu naj poleg objav znanstvenih člankov pripomorejo tudi ocene in poročila o različnih periodičnih publikacijah, ki izhajajo v deželi Furlaniji-Juljski krajini.

»Goriški letnik« lahko naročite pri Goriškem muzeju, Grajska 1, YU-65001 Nova Gorica.